

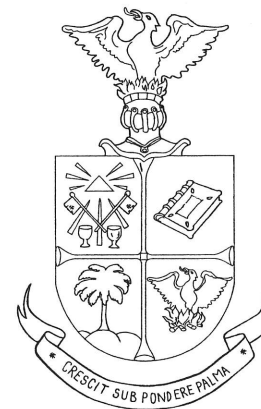
DE IURIS PERITORUM MERITIS 12.

70

STUDIA IN HONOREM
JÓZSEF SZALMA

Szerkesztették:

Boóc Ádám – Homicskó Árpád Olivér – Szuchy Róbert

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Budapest, 2018

NÉHÁNY ADAT ALBISI CSOMÓS MIHÁLY, A KÉSŐBBI KOLOZSVÁRI JOGÁSZPROFESSZOR PEREGRINÁCIÓJÁHOZ

Mi sem tűnik természetesebbnek, mint hogy a jelen református jogi kara örökijű és örökmozgó professzora előtti tiszteletem jeléül egy olyan református jogászprofesszor alakját idézzem meg, aki hosszú évtizedekre nyúló tanári tevékenységével – a korabeli Erdélyben – jogászgenerációk számára tette kézszelfoghatóvá az európai jogtudomány eredményeit, ütköztetve azokat a hazai jogi tradíciókkal. Mindezt külföldi, hollandiai tanulmányaira alapozhatta.

Szalma József élettörténetéből kifolyólag is mindig határokon átnyúlóan művelte tudományát, széles műveltsége révén – megőrizve identitását – Európára tekintett. Reméljük, még hosszú ideig oktathatja hallgatóit.

Mindig különleges jelentőséget kell tulajdonítanunk annak, ha egy, a korai újkorban külföldi egyetemen jogot hallgató magyarországi vagy erdélyi vándordíák hazatérve valamelyik hazai oktatási intézmény katedróját foglalhatta el. Míg a bölcsész és teológus *peregrinusok* nagyon jelentős szerepet játszottak a korabeli hazai iskolarendszerben, *peregrinus* jogtanárral annál ritkábban találkozhatunk.

Hatástörténeti szempontból ezért lehet érdekes az a vélelmezhető befolyás, amelyet Albisi Csomós (Tsomos) Mihály (1722–1796), későbbi kolozsvári jogtanár gyakorolhatott tanítványai révén a hazai jogi műveltségre. Ezért lehet fontos néhány nem, vagy csak kevésbé ismert adat felvillantása és felidézése tanulmányaival és későbbi pályájával kapcsolatban.

1. A Hollandiában szerzhető jogtudás

Csomós bizonyíthatóan hosszabb időt töltött jogtanulással a leideni egyetemen a 18. század közepén. Köztudott, hogy a holland egyetemek és jogi karok a 17-18. század európai hírű intézményei voltak. Külföldi hallgatók tömegei keresték fel az egyetemeiket, s jelentős részük éppen a jogi tárgyak kedvéért.² Egészen a 18. század második

1 tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Egyetem

2 Zimmermann, Reinhard: Römisch-holländisches Recht – ein Überblick, in *Das römisch-holländisches Recht: Fortschritte des Zivilrechts im 17. und 18. Jahrhundert*, szerk. Robert Feenstra – Reinhard Zimmermann (Berlin: Duncker & Humblot, 1992), pp. 56–57. A

feléig a holland egyetemek látogatása szinte kötelező penzum volt a Német-római Birodalomból és Európa más tájairól érkező ifjak peregrinációjában.³

Az észak-németalföldi jogi karok mellett, hogy betagozódtak a korabeli európai „jogi felsőoktatási térségbe”, történeti fejlődésük jellegzetességei okán bizonyos egyediséget is mutattak más térségek jogoktatási hagyományaival szemben.

Az elfogadott tény, hogy a 16. század végétől létrejövő észak-németalföldi egyetemek jogoktatása kezdetben nem különbözött az itáliai és német *universitasok* tanterveiben fellelhet elvárásoktól és kínálattól. Az itteni jogi karok 16. század végi, 17. század eleji tanterveiben is elsősorban még a római jog volt az uralkodó: az előadások, majd a *disputatiók* mindenekelőtt a iustinianusi *Institutiók*at és *Digestát*, ritkábban a *Codexet* dolgozták fel.⁴

A holland jogi karok oktatási tevékenységének tartalmi különlegessége a 17. század második felétől jelentkezett, mikor is egyre több holland *universitason* jelentek meg a *jus hodiernum* előadásával megbízott professzorok, akik különösen a 18. század elejétől a hazai jog (*Romeins-Hollandse reg*) összehasonlító oktatását (*differentiae*) helyezték egyre inkább előtérbe.⁵ Ez a római magánjog egyetemi uralmának bizonyos meggyengülését jelentette.

A holland jogi iskolák másik jellegzetességeként a közjog (*jus publicum*) oktatásának erőteljes jelenlétét kell említünk, amely a tárgy 17. századi leideni bevezetésétől egyre erősödött.⁶ A kifejezetten történelmi irányultságú tárgy oktatásában a 18. század elejéig főként német származású professzorok vettek részt a holland jogi karokon is.⁷ A holland jogi karok tantervében a *jus publicum universale* és *Belgicum* mellett (mely jelen esetben a saját, tehát az északi tartományok közjogát jelentette) sokáig fontos helyet foglalt el a *jus publicum Romano-Germanicum* oktatása is, ami összefüggött azzal a törekvéssel is, hogy minél több külföldi, elsősorban birodalmi hallgatót nyerjenek meg a németalföldi tanulásnak.⁸

holland jogtudomány fénykorával részletesen foglalkozik: Bergh, Govaert C. J. J. van den: *Die holländische Elegante Schule: Ein Beitrag zur Geschichte von Humanismus und Rechtswissenschaft in den Niederlanden 1500–1800* (Frankfurt am Main: Klostermann, 2002).

3 Scheppen, Heinz: *Niederländische Universitäten und deutsches Geistesleben von der Gründung der Universität Leiden bis ins späte 18. Jahrhundert* (Münster; Westfalen: Aschendorf, 1960), pp. 64–65; Zimmermann: *Römisch-holländisches*, i. m. p. 57.

4 Coing, Helmut: Die juristische Fakultät und Ihr Lehrprogramm, in *Handbuch der Quellen und Literatur neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Neuere Zeit (1500–1800): Das Zeitalter des gemeinen Rechts, II/1, Wissenschaft*, szerk. Helmut Coing (München: C. H. Beck, 1977), 58–59.p.

5 Jansen, C. J. H.: *Natuurrecht of Romeins Recht. Een studie over leven en werk van F.A. van der Marck (1719–1800) in het licht van de opvattingen van zijn tijd* (Leiden: Brill, 1987), p. 359.

6 Coing: *Die juristische Fakultät*, i. m. p. 59.

7 Jansen: *Natuurrecht*, i. m. p. 361.

8 Zimmermann: *Römisch-holländisches*, i. m. pp. 55–56. 1682 óta elsősorban a leideni P. R. Vitri-

A német jogi karokhoz hasonlóan a 18. század közepén a holland jogi karok oktatásának is elengedhetetlen alkotóelemévé vált a természetjog (*jus naturale*) oktatása.⁹ Míg a század elejének holland tudósai még a római jogot tekintették a szabályokba öntött ésszerűség (*ratio scripta*), a méltányosság megtestesítőjének, a század második felében a római jognak már az oktatásban is el kellett tűnie a természetjog, az ésszerűség kritikáját. Az ekkor kialakult felfogás szerint már a természetjogi elvek szolgáltatták azokat az előfeltételeket, melyek vizsgálata eldönthette, hogy az adott jog – esetükben a holland-római jog – rászolgálhatott-e arra, hogy hatályos jognak tekinthessék. Ez a felfogás természetesen a római jog oktatásbeli szerepét is erősen befolyásolta a holland egyetemeken, de az mégis megőrizte alapvető jelentőségét mind az oktatásban, mind a joggyakorlatban.

A természetjog tehát fontos helyet foglalt el a holland jogi karok kötelező tárgyai között a 18. század második felében. Oktatásában erős volt a német behatás. Christian Wolf tanainak rendkívül sok híve volt az észak-németalföldi professzorok között, míg Samuel Pufendorf és tanítványa, Christian Thomasius eszméi elsősorban a 18. század elejétől találtak sok követőre. A legtöbbet használt „tankönyv” természetesen Grotius *De iure belli ac pacis*a volt, amelyet sokszor kiadtak Észak-Németalföldön, de sohasem fordítottak le hollandra.¹⁰

A fenti tendenciák az egyik vezető holland egyetem, a leideni *Academia* jogi karára is jellemzőek voltak.¹¹ A 18. századra a római magánjog feldolgozása mellé itt is felzárkózott a helyi jog, a közjog és a természetjog oktatása, s ezen új szakok révén a leideni jogi kar megőrizte korábbi vonzerejét a külföldi hallgatók irányában is.

Leiden elsősorban a német hallgatók szempontjából volt a jelentős, hiszen egyetemére a 17-18. század folyamán közel annyi német hallgató iratkozott be, mint a többi németalföldi *universitasra* együttvéve.¹² Leiden városa ugyan kifejezetten kálvinista jellegű volt, de egyeteme az minőségi jogi oktatást kereső lutheránus, sőt a katolikus német (osztrák, cseh) hallgatókat is a kellő toleranciával fogadta.

Nem csoda, hogy – a Magyarországról és Erdélyből ideáramló nagyszámú teológushallgató mellett – nemcsi és polgári származású hazánkifiai a jogi kar által nyújtott

arius államjogi előadásai vonzották a hallgatókat a Német-római Birodalom minden részéből. Scheppen: *Niederländische Universitäten*, i. m. p. 101.

9 Bár az első természetjogi és nemzetközi jogi tanszéket Groningenben már 1667-ben létrehozták. Coing: *Die juristische Fakultät*, i. m. p. 58. Leidenben a természetjog először kifejezetten Andreas Weiss professzori címzésében jelent meg 1747-ben. Vö. *Album Studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV-MDCCCLXXV. Accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula* (Hagae: Martinus Nijhoff, 1875), XXII.p.

10 Jansen: *Natuurrecht*, i. m. pp. 360–361.

11 Feenstra, Robert: Die Leydener Juristische Fakultät im 17. und 18. Jahrhundert. Einige neuere Forschungsergebnisse. *Leipziger Beiträge zur Universitätsgeschichte* (1987/1). pp. 43–53.

12 Scheppen: *Niederländische Universitäten*, i. m. p. 19.

ismeretek iránt is érdeklődést mutattak a 18. században is. A csaknem kéttucatnyi joghallgató fele nemesi származású volt, s olyan családok tagjait találjuk ekkor a matriculában a jogra iratkozottak között, mint az Eszterházy, Bánffy, Teleki, Szirmay, borosjenői Székely.¹³

2. Egy székely nemesfi a leideni iskolapadban és a kolozsvári katedrán

A Kézdiszékről származó, nemesült értelmiségi családba született Albisi Csomós Mihály¹⁴ eredményes kolozsvári református kollégiumbéli tanulmányai után 1751-ben indult peregrinációra a korban szükséges kancelláriai engedéllyel. 1751 októberében az odera-menti Frankfurtban iratkozott be az egyetemre,¹⁵ ahol egyéb tárgyak (teológia, történelem, ókori nyelvek) mellett jogot is hallgatott Johann Ludwig Uhl¹⁶ jogtanártól. 1752. május 24-én teológusként iratkozott be Leidenben.¹⁷ A teológushallgatók számára fenntartott Staaten Collegében lakott és tanult 1752 nyara és 1755 nyara között.¹⁸ Teológiai, történelmi és nyelvészeti tanulmányok mellett intenzíven foglalkozott a jogtudománnyal is.¹⁹

Egyrészt abból következtethetünk erre, hogy Csomós mellett, hogy teológushallgatók emlékkönyvébe is írt, elsősorban jogász körökben forgott, hiszen több holland joghallgató ismerőse doktori *dissertációjához* írt – a kor szokásainak megfelelően – üdvözlő verset. Már 1754 márciusában találkozunk egy ilyen versével,²⁰ majd 1755

- 13 A nemesek Leiden iránti érdeklődését igazolja Kamarási Pál 1720. december 6-án Leidenből Teleki Sándorhoz írt levelének egy mondata is: „Az itt való Academia igen florens a Medicina e kivált a Jus inant akarhol sem lévén mind jobb emberek a Tanításra mind több nagj emberek Gyermekei a Tanulásra.” Vö. Peregrinuslevelek 1711–1750: Külföldön tanuló diákok levelei Teleki Sándornak. szerk. Hoffmann Gizella (Szeged: JÁTE BTK, 1980), p. 296.
- 14 Mindmáig legteljesebb életrajzára vö. Török István: *A Kolozsvári Ev. Ref. Collegium története*, vol. 2. (Kolozsvár: Stief Jenő és társa, 1905), pp. 57–61.
- 15 Tar Attila: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon (1694–1789)* (Budapest: ELTE Levéltára, 2004), nr. 504.
- 16 Eisenhart, August Ritter von: Uhl, Johann Ludwig, in *Allgemeine Deutsche Biographie* 39 (Leipzig: Duncker & Humblot, 1895), 145–146.
- 17 Bozzay Réka – Ladányi Sándor: *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595-1918* (Budapest: ELTE Levéltára, 2007) (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 15). nr. 3068.
- 18 Bozzay Réka: *Die Peregrination ungarländischer Studenten an der Universitat Leiden (1595–1796)* (PhD értekezés, Debrecen, 2008), p. 253.
- 19 Csomós leideni tanulmányaival és annak későbbi folyományaival foglalkoztam megjelenés előtt álló tanulmányomban is. P. Szabó Béla: *Jogtanuló peregrinusaink a holland tartományokban a tizenhetedik-tizennyolcadik században* (megjelenés alatt)
- 20 Grootenray, Henricus Wilhelmus: *Dissertatio juris publici inauguralis, de Federibus et sponsonibus* (Lugduni, 1754). A későbbi nymegeni tanácsos (1758-tól) és polgármester, Hendrik Willem van Grootenray (1730-1804) említett dolgozatához írt hosszú latin verset. Vö. *Naamre-*

szeptemberében, talán még Leidenben tartózkodva tisztelte meg egyik diáktársát,²¹ sőt egy 1756. január 30-án védett dolgozathoz Erdélyből keltezve (1755. november) írt üdvözlő verset.²²

Másrészt a Csomós által utóbb nyilvánosságra hozott igazolásokból egyértelműen az tűnik ki, hogy több éven keresztül hallgatott jogi előadásokat Leidenben. Így három éven keresztül látogatta Johann Conrad Rücker professzor²³ polgári jogi előadásait. Egy éven át a magánjogász Gerlach Scheltinga²⁴ római jogi (*Pandectae*) előadásait, valamint ugyancsak három éven át a közjogász Andreas Weiss²⁵ természet- és nemzetközi jog kurzusát végezte, s utóbbinál köz-, hűbér- és egyházjogot is hallgatott.²⁶ Tanulmányaival kapcsolatban még annyit valószínűsíthetünk, hogy megkísérelte a jogi doktori cím megszerzését is, és ennek érdekében (Weiss professzor irányítása mellett) doktori *dissertációt* is készített, de – valószínűleg anyagi okokból – annak megvédésére nem kerülhetett sor.²⁷

gister van alle de heeren leden der regeering in de Vereenigde Provincien [...] (Amsterdam: Ottens en Schouten, 1773), p. 10.

- 21 Holthuysen, Johannes Arnoldus: *Dissertatio Juridica Inauguralis, De Nautico Foenore* (Lugduni Batavorum, 1755). Holthuysen valószínűleg mint rotterdami ügyvéd tevékenykedett később.
- 22 Karsseboom, Jakob: *Dissertatio Juridico-Politica Inauguralis De Jure Summi Imprantis Circa Sacra* (Lugduni Batavorum, 1756). Jacob Karsseboom (?-1786), későbbi dordrechtii *secretarius* és pénzverde felügyelő, jelentősen Pufendorfra támaszkodó dolgozatához küldött baráti sorokat. Vö. *Resolutien van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland, In haer Edele Groot Mog. Vergadering genoomen in den jaare 1765.* (hn. én.) p. 271.; Eijnatten, Joris van: *Swiss Anticlericalism in the United Provinces. Jean Bayberac's Oratio de magistratu, Forte Peccante, e pulpitis Sacris non Traducendo (1721)*, In *La formazione storica della alterità. Studi di storia della tolleranza nell'età moderna offerti a Antonio Rotondo*, III. szerk. H. Méchoulan – R.H. Popkin – G. Ricuperati – L. Simonutti (Florence: Olschki), 2001, 861–886.
- 23 J. C. Rücker (1691–1778), német származású magánjogász 1734–1769 között oktatott Leidenben. Munkái alapján az észak-németalföldi elegáns irányzat tipikus képviselőinek minősíthető. Feenstra: *Die Leydener*, i.m. p. 45; Kuyk, J. van: Rücker (Joannes Conradus), in *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, vol. 2, (Leiden: A. W. Sijthoff, 1912), coll. 1240–1241.
- 24 G. Scheltinga (1708–1765), deventeri, majd leideni jogászprofesszor, elsősorban tanárként szerzett nevet magának. Kuyk, J. van: Scheltinga (Gerlach), in *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, vol. 3, (Leiden: A. W. Sijthoff, 1914), col. 1131.
- 25 A. Weiss (1713–1792), Bázisban volt a természet- és nemzetközi jog tanára. Leidenben inkább mint az orániai trónörökös nevelője (1759–1766) ismert, s csak néhány alkalmi írat maradt utána professzori időszakából (1747–1760). Vö. Kundert, Werner: *Andreas Weiss (1713–1792) Professor des Naturrechts und des öffentlichen Rechts in Basel und Leiden*, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 49 (1981), pp. 101–126.
- 26 Török: *A Kolozsvári*, vol. 2., i. m. p. 58.
- 27 A doktori *dissertációk* a holland jogi karokon *praeses*, vagyis elnöklő professzor részvétele nélkül kerültek megvédésre, ezért nem jelenik meg Weiss ilyen minőségben Csomós későbbi kinyomtatott *dissertációjának* címlapján.

Csomós 1755 végén valószínű hazatérése után másfél éven át az erdélyi királyi táblán, báró Bánffy Farkas elnök mellett (kinek fia szintén leideni jogász peregrinus volt)²⁸ *assessor*ként működött.²⁹ 1757 augusztusában kérvényt nyújtott be az erdélyi főkonzisztóriumhoz, amelyben – a Leidenből magával hozott igazolásaival alátámasztva – jogtanári állásért folyamodott valamelyik erdélyi kollégiumban. A kérelem meghallgatásra került, és már az év szeptemberében a konzisztórium által finanszírozott tanári állást kapott, lakhatással a kolozsvári református kollégiumban. Működését tehát már az 1757/58. tanév elején megkezdte, ünnepélyes beiktatására 1758 januárjában került sor.³⁰ Eleinte csak a *jurisprudentiae cultor* titulussal illették, de 1759-től már professzorként említették a kollégiumi iratok.

Érdekes, Csomós leideni éveire köthető közjátéknak tekinthetjük azon kérelmét, amelyet – valószínűleg tanári pozíciója és tekintélye megerősítése érdekében – a leideni jogi karhoz nyújtott be 1759 végén. Volt leideni tanára, Rücker közvetítésével Csomós kérte az egyetemi szenátust, hogy mivel a Staaten College *alumnus*aként évekkorábban jogi tanulmányokkal is foglalkozott, amit Scheltinga, Rücker és Weiss professzorok bizonyítványai is igazolt, részére *in absentia* adják meg a jogászdoktori fokozatot. Kérését alátámasztandó elküldte azon értekezésének Kolozsváron kinyomtatott változatát,³¹ melyet korábban Weiss professzor indíttatására még Leidenben készített.³² A szenátus azzal az indokkal, hogy ilyen esetben a fakultásnak kell a kérelmet benyújtani, napirendre tért a kérdés felett, és nem ítélte oda a fokozatot.³³ Az ügy későbbi kimeneteléről nincs

tudomásunk, mindenesetre Csomós nem használt doktori címet.

Ezen egyedi eset azért említésre méltó, mert Csomós egy utólagosan kinyomott *dissertatio*ja alapján kívánt doktorálni, felhasználva azokat a bizonyítványokat, melyeket néhány évvel korábban professzoraitól kapott, s melyeket az említett nyomtatványban ki is nyomtatott.³⁴

Maga a több mint 60 oldalas értekezés – amelyhez erdélyi ismerősök írtak üdvözlőverseket – egy önmagában is izgalmas jogi kérdést jár körül a római jog, valamint a természet- és nemzetközi jog korban használatos irodalma jelentős részének figyelembe vételével. A római jogban kialakult, ún. *jus postliminii* elvét³⁵ és római kori, valamint modern gyakorlatát vizsgálja a szerző. Hogyan szerezhetik vissza a háborúban hadifogságba esett, de onnan hosszú idő után visszatért katonák a jogállásukat, vagyonukat és személyes jogait? A római jogi forrásokból kiindulva, de elsősorban saját kora problémáira figyelve elemzi Csomós a *jus postliminii* fogalmát, foglalkozik

persoluturum honorarium; misisse dissertationem Iuridicam, quam ediderit; cui inserta sint de studiis suis Iuridicis testimonia trium huius Academiae Professorum, Clariss. Ruckeri, Scheltingae, Weis. Litteras Cl. Rucker praelegit, disser at ionem exhibuit. Addidit Rector Magn. in Actis inveniri exempla quatuor: nimirum ann. 1664, 4. Decembris; ann. 1669, 21. et 28. Martii; 1677, 24. Augusti, iterumque mense eodem. Senatus rogavit Actuarium, ut, quod, in Actis in utramque partem sit, quaerat, referatque ad Senatum in consensu proximo.

Quod vero ad studia Hungari illius attinet, intellectum est, huc Claudiopoli missum in Collegium Theologicum Ordinum, ut Theologicis vacaret; vacasse autem etiam Iuridicis.”

„1759. Dec. 21. Rector Magn. iterum rogavit, annuendumne sit petitioni Tzomosi, ut in se, quamvis absentem, gradus Doctoratus in Iure conferatur; de quo a.d. 7. et 15. Praelegitque, quae Actuarium, absens ab hoc consensu, exhibuerat ex ante-Actis, huc quoadam modo pertinentia:... Senatus decrevit, petitionis rationem habendam non esse, nisi facultas Iuridica id petat; eaque si petat, demum deliberandum esse.” Molhuysen, P.C.: *Bronnen tot de Geschiedenis der Leidsche Universiteit*, V. (S-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1921), pp. 439–441; Bozzay: *Die Peregrination*, i. m. p. 171.

34 Ezen, 1755 júniusában-júliusában keltezett *testimonium*ok egyikében Rücker igazolja, hogy Csomós három évig látogatta nyilvános előadásait és magánfoglalkozásait (*in universum Jus Civile*) és olyan eredményeket mutatott fel, amelyek révén – ha körülményei kívánának – kétségtelenül méltóvá tennék a doktori címre („... *Juris Doctoris Titulum et Dignitatem, se res ejus ferrent et postularent, sine controversia promereretur*”). Scheltinga azt nyilatkozta, hogy Csomós bármely tisztség betöltésére alkalmas lehet tanulmányai alapján („... *ipsum se satis idoneum reddet ad applicationem ejus pro re nata, uti oportet in quibuscumque circumstantiis faciendam*.”) Weiss a természetjogban és nemzetközi jogban tett előrehaladást emeli ki, s hogy Csomós tanult nála holland közjogot, valamint egyházjogot és hűbérjogot is. Kijelenti a professzor, hogy magát a doktori értekezésnek szánt dolgozatot ismeri (Csomós szerint a témát neki Weiss adta), s a jelöltet alkalmasnak találja közfunkciók ellátására, vagy a jogtanári állás betöltésére is („... *Virum hunc Juvenem Patriae suae redditum, tam in negotiis publicis, quam in tradendis apud studiosam Juventutem, variis Jurisprudentiae partibus, utilissimam praestitutum fore operam*.”)

35 Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: *Római magánjog* (Pécs: Dialóg Campus, 2016), p. 114; Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és institúciói* (Budapest: OFI, 2017), p. 221.

28 Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, vol. 1. (Pest: k.n., 1857), p. 168; Bozzay – Ladányi: i. m. nr. 3059.

29 Török: *A Kolozsvári*, vol. 2., i. m. p. 58.

30 Török: *A Kolozsvári*, vol. 2., i. m. p. 59; Kinyomtatott „székfoglalója”: Michaelis Tsomos, *Oratio inauguralis. In Qua ortus, Progressus, fataque Jurisprudentiae Transsilvanico-Hungaricae, Inde Usque A Prima Nascentis Imperii Hungarici Origine, In Brevi Quasi Tabella Delineatur*. Habita XVIII. Januarii, Anno MDCCLVIII. Quum in Illustri Collegio Reformatorum Claudiopolitano Ordinariae Jurisprudentiae Praelectiones Auspicaretur (Claudiopoli Transsilvanorum: per Stephanum Páldi, Anno 1758).

31 *Dissertatio Juris Publici De Jure, Quod Dicitur Postliminii, Quam Auxiliante et favente Summo Numine, in Celeberrima Academi Lugduno-Batava, horis subsecivis in Schedas conjecit; redux vero Patriam quasi Postliminio, ex auctoritate Excelsi Regii in Transsilvania Gubernii revisam, publici Juris fecit Michael Tsomos, Illustris Collegii Reform. Claudiop. Professor Juris renunciatus (Claudiopoli Transsilvanorum: Impr. per Stephanum Páldi, Anno MDCCLVII).*

32 „... *Andrae VVeis, J.V.D. ... benignum de ea accepissem judicium, (qui et Auctor svasorque fuit, ut in exhibendo Specimine, hanc, et non aliam pertractarem materiam) quoque ideo, praesidii loco ad calcem hujus Opellae adjiciendum nequaquam dubitavi.*”

33 A szenátus jegyzőkönyvéből: 1759 „Dec. 7. *Rattulit Rector Magn. significatum sibi a Clariss. Ruckero, fuisse ante aliquot annos hac in Academia Hungarum, Michaelem Tzomos; in album studiosorum receptum esse a Rectore Magn. Weis; fuisse hic per triennium, studiis Iuridicis operam dedisse; nunc Professorem Iuris Claudiopoli creatum, per litteras rogasse Cl. Ruckerum, ut I.U. Doctor absens creetur;*

azokkal a személyekkel, akik számíthatnak az elv kedvező következményeivel, és részletesen vizsgálja, hogy mi lehet a tárgya a jogvisszaszerzésnek. Mindezt teszi a iustinianusi jogforrások, az ókori írók és történetírók, a korábbi századok európai jogtudósai (Alciatus, Cujacius, Coccejus, stb.) műveinek felhasználásával. Szerepet kapnak azonban az észak-németalföldi magánjogi szerzők, az elegáns jogtudomány képviselői (Bynkershoek, Huber és mások) is. Különösen kiemeli a háború és béke jogával, a kibontakozó nemzetközi joggal és a természetjoggal foglalkozó legfontosabb szerzőket (Pufendorf, Thomasius), de mindenekelőtt Grotiust használja. Utóbbi a *dissertatio*-ban a legtöbbet hivatkozott szerző. Különös színezetet ad Csomós fejtegetéseinek, hogy több esetben a magyar jogszokásokhoz is kapcsolatot keres, Werbőczy és Kithonich műveit is segítségül hívva.

Albisi Csomós Mihály nem számít termékeny jogi írónak, de itt röviden felvillantott *dissertatio*-ját mindenképpen jelentősnek, és Grotius hazai recepciója egy kései bizonyítékának tekinthetjük. Talán Grotius nem került volna ennyire előtérbe, ha Csomós nem Leidenben tanul. Az ott, Weiss professzortól tanult vezethették el aztán Grotiustól Pufendorfhhoz, akinek egyik fontos művét³⁶ Csomós tanári pályája delén, 1773-ban – éppen száz évvel a munka első megjelenése után – sajtó alá rendezte Kolozsváron. Csomós a könyvhöz egy hosszabb ajánlást írt, amely gróf Czegei Wass Sámuelhez szól, s amelyben Csomós hosszan méltatja Pufendorf szellemiségét. Különös jelentőséget nyer ez a tény akkor, ha belegondolunk, hogy a bécsi egyetem jogoktatásának 1753-as reformjában, valamint a nagyszombati jogi kar 1760-as megújításában jelentős szerepet kapó természetjog – éppen a könyv kiadásának idejében – már a Martini által fémjelzett abszolutisztikus irány felé való ferdülés jeleit mutatta.³⁷

Csomós egyébként csaknem negyven éven át elsősorban jogi tárgyakat (római jog, a magyar- és erdélyi szokásjog elmélete, természetjog) oktatott, igaz 1768-tól a magyar történelem oktatását is rábízták, külön javadalmazás mellett.³⁸ Jogi órái alapjául Samuel Pufendorf *De jure naturae et gentium*-át és előbb említett művét, valamint a német

származású, de az 1670-es években Leidenben oktató Johann Friedrich Böckelman³⁹ munkáját (*Compendium Institutionum Imp. Justinianae*) használta elsősorban.⁴⁰

Nem ismerjük ugyan a kolozsvári Református Kollégium hallgatói létszámait a 18. század második felében, de azt feltételezhetjük, hogy az irodalmilag nem nagyon termékeny, de hosszú évtizedekig a katedrán ülő Csomós Mihály oktatásának hatására – elsősorban a természetjogi, de a római jogi tanok tekintetében is – érvényesült hollandiai tanulmányainak hozadéka.⁴¹

36 *Samuelis Pufendorfii, De officio hominis et civis secundum legem naturalem, libri duo. Cum J. Barbeyracii notis, & examine censurae Leibnitianae. Ex Gallico in Latinum sermonem transtulit S. Masson. Editio quarta, emendata & locupletata a Ch. F. Ayrmano.* (Claudiopoli: Typis Collegii Reform., 1773), Petrik Géza: *Magyarország bibliographiája 1712–1860*, vol. 3 (Budapest: Dobrowsky Ágost, 1891), p. 155.

37 A kérdéskörre vö. Szűcs Zoltán Gábor: Természet, jog, teológia: Egy fejezet a politikai diskurzus történetéből a 18. századi Magyarországon, *Aetas* 26 (2011/2), 99–115.

38 Pályája vége felé, az 1791/92. tanévben Iustinianus *Institutió*-t, és a hazai történelmet tanította, emellett a nemes ifjakat *privatim* Werbőczy Tripartitumára és az erdélyi törvényekre oktatta. Török: *A Kolozsvári*, vol. 2., i.m. p. 60.

39 Munkásságára vö. Feenstra, Robert: Johann Friedrich Böckelman (1632–1681): Een markant Leids hoogleraar in de rechten, in *Bestuurders en Geleerden*. szerk. J. J. Woltjer – S. Groenvelde (Leiden: De Bataafsche Leeuw, é.n.), 137–150; Feenstra: *Die Leydener*; i.m. p. 45. Leideni tanársága (1670–81) nagy jelentőségű a holland tudomány számára, mivel új módszert vezetett be: előadásai nem a *Corpus Juris* egyes részein alapultak, hanem *compendium*-okon, rövid tankönyveken, melyek a *Corpus Juris*-ból vett kivonatoknak tekinthetők. *Compendium Institutionum* a 19. századig hatott Hollandiában is.

40 Török István: *A Kolozsvári Ev. Ref. Collegium története*, vol. 1 (Kolozsvár: Stief Jenő és társa, 1905), p. 246. és vol. 2. p. 60; Jakab Elek: *Kolozsvár története III* (Budapest: Egyetemi Könyvnyomda, 1888), p. 353. Csomósnak viszonylag nagy könyvtára lehetett, hiszen a vásárhelyi kollégium halála után (1796) háromtucat könyvét vásárolta meg. Sebestyén Mihály: A marosvásárhelyi egykori református kollégium diákkönyvtárosaik számadásai 1765–1800, *Magyar Könyvszemle* 110 (1994/4), 357–375, p. 366.

41 Csomós tanári tevékenységének vizsgálata – az esetleg még fellelhető levéltári források feltárásával – érdekesítő kutatási téma lehet. De egyes nyomtatványok is megismerésre várnak. Ismert néhány olyan *dissertatio*, amelyet kolozsvári hallgatóival (köztük saját fiával) készítettett. Műveinek, azok előszavainak az itt nyújtottnál részletesebb elemzése szintén információt adhat Csomós jogoktatói munkájának jelentőségéről. Néhány adattal szolgál még Török: *A Kolozsvári*, vol. 2., i.m. p. 60.